

Xatirə Vəli qızı Qurbanova i.f.d.dos.əvəzi
Azərbaycan Texnologiya Universiteti
E-mail: xatira-leyli@mail.ru

Elgün Təhmasib oğlu Abdullayev
E-mail: abdullayev.elgun.1994@gmail.com

Sevda İsmət qızı Mehtiyeva
E-mail: mehtiyevasevda70@gmail.com

Hüsniyyə Həsən qızı Qasımova

MÜƏSSİSƏLƏRİN İNVESTİSİYA QƏRARLARINA VERGİLƏRİN TƏSİRİ

Xülasə

Hazırlanmış olduğumuz məqalə “müəssisələrin investisiya qərarlarına vergilərin təsiri” mövzusunda həsr olunmuşdur. Məqalədə müəssisə və təşkilatların investisiya qərarlarına vergilərin təsirini müəyyən etmək məqsədilə bəzi xarici tədqiqatçıların (İngiltərə iqtisadiyyatçısı Con Meynard Keyns, amerikalı iqtisadiyyatçı Deyl Jorgenson) ekonometrik üsullardan istifadə edərək nəzəri baxımdan aparmış olduqları tədqiqatlar araşdırılmışdır.

Həmçinin bütöv vergi daxilolunmalarında mənfəət vergisi funksiyasının tədqiqatı, mənfəət vergisi ilə əlaqədar olan hazırkı vergi siyasətinin innovasiyalı tərəflərinin tədqiqi və mənfəət vergisinin maddi olmayan hərəkətlərlə (aktiv) əlaqədar olan tərəfləri şərh edilmişdir.

Tədqiqatın nəticəsində, aşkarlanmışdır ki, hər bir sektorun yatırımlar cəhətdən cəzbediciliyi beş amilin təsiri ilə formalaşır. Bunlar “mövcud olan rəqiblər”, “emal amillərini bazara təklif edən təchizatçıların qüvvəsi”, “güclü rəqiblərin bazara daxilolma problemləri”, “müəssisənin qiymətlərinə alıcıların təsiretmə qüvvəsi” və “əvəzləyici məhsullar”dır.

Mövzunun aktuallığı: Respublikamızın vergi bazasında inkişaf etmiş xarici ölkələrin vergi sistemindən alınan praktikadan istifadə, tətbiq edilən vergi sistemi və vergi inzibətçiliğinin ölkəyə iqtisadi effektinin obyektiv şəkildə dəyərləndirilməsi və bu əsasda davamlı təkmilləşdirilməsi, innovasiyalı inkişaf tələblərilə əlaqələndirilməsi problemləri dövrümüzün aktual məsələlərindən ola bilər.

Tədqiqatın məqsədi: Azərbaycan Respublikası sənayelərindəki müəssisə və təşkilatların investisiya ilə əlaqədar olan qərarlarına vergilərin təsirini müəyyən etmək məqsədilə bəzi əcnəbi iqtisadi tədqiqatçıların ekonometrik üsullardan istifadə edərək nəzəri baxımdan aparmış olduqları tədqiqatları araşdırmaqdır.

Tədqiqatın obyekti: Azərbaycan Respublikası sənayelərindəki müəssisə və təşkilatlar, həmçinin Azərbaycan Respublikasının vergi məəcəlləsi.

Açaz sözlər: investisiya, iqtisadiyyat, Q-modeli, neoklassik model, mənfəət vergisi, kapital.

UOT: 336.02

JEL: H29

Giriş

Vergi, iqtisadi inkişafın təkmilləşdirilməsinin əsas bölmələrindən biri kimi sahibkarlığın innovativ inkişafı üçün vacib əhəmiyyətə sahibdir.

Mənfəət vergisi müəssisənin məxsusi vəsaitinin artırılmasının və büdcə gəlirinin çoxaldılmasının ən aparıcı resurs qaynağıdır. Elə bu baxımdan da mənfəət vergisi müəssisələrin təsərrüfat-maliyyə fəaliyyətini

xarakterizə eləyən başlıca keyfiyyət meyarı hesab edilir. “Müəssisələr haqqında Respublika qanunu”nda deyilir ki, “təşkilatların təsərrüfat fəaliyyətlərinə aid olan maliyyə nəticələrinin əsas ümumiləşdirici meyarı mənfəət vergisidir”.

MATERİALLAR VƏ MÜZAKİRƏLƏR

Beynəlxalq standartlarla müqayisədə Azərbaycanın sənayelərində istehsalın texniki səviyyəsinin zəif olmasına və ümumi məhsuldarlığın artmasına problem yaradan amillər kimi, əsas avadanlıqların köhnəməsini, çalışanların ixtisas dərəcələrinin və peşə bacarıqlarının lazımi səviyyədə olmamasını göstərmək olar. Bu kontekstdə yeni texnologiyaların tətbiqi və müəssisələrin investisiya fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi vacib öhdəliklərdəndir. Yəni ki, hazırkı vergi sistemi istehsalın genişləndirilməsinə və modernləşdirilməsinə dəstək verməlidir. Bu problemin optimal və səmərəli həlli investisiya güzəştlərinin tətbiqi ola bilər.

Vergilərin müəssisə və təşkilatların sərmayə (investisiya) qərarlarına təsirini müəyyən etmək məqsədilə bəzi xarici tədqiqatçılar ekonometrik üsullardan istifadə edərək nəzəri baxımdan araşdırmalar, tədqiqatlar aparmışdılar. [1] Aşağıda İngiltərə iqtisadiyyatçısı Con Meynard Keyns, Amerika iqtisadiyyatçısı Deyl Jorqensonun tədqiqatlarını qeyd edək:

1. Q-modeli: Müəssisələr vəsaitlərini, lahiyənin bazardakı dəyəri əldə ediləcək kapitalın qiymətindən zəif olmadıqda investisiyalara istiqamətləndirirlər. “Q” kəmiyyəti özəl kapitalın bazar qiymətiylə borc öhdəliklərinin toplamının kapitalın bərpa dəyərinə bölgüsü kimi hesablanır.

Əgər Q vahiddən böyük ($Q > 1$) olarsa, o zaman müəssisə vacib vəsaitlərin alınmasına investisiya qoyacaq. Əks halda, Q vahiddən kiçik ($Q < 1$) olduqda isə müəssisə yatırım

(invertisiya) fəaliyyətinə məhdudiyət qoyacaq. Kapitalın bərpa qiyməti deyəndə, bu kapitalın indiki şəraitdə var olan qiymətlərlə yenidən istehsal etməyə görə vacib olan xərclərin məbləği nəzərdə tutulur. Bu *Con Meynard Keynsin mülahizəsidir*.

2. Neoklassik model: İstehsal faktorlarının bir-birləri ilə əvəzlənə bilməsi baxımından ilkin istehsal funksiyasına əsasən hazırlanmışdır. Bu modelin təməlinə belə bir fərziyyə vardır: öz gəlirini maksimum artırmaq istəyən müəssisə istehsal ünsürlərini o zamana kimi istehsala cəzb edir ki, “istehsal həcmnin həddi”nin bazar dəyəri həmin istehsal ünsürlərinin dəyərinə zəif olmasın. Burada “istehsal həcmnin həddi” deyəndə bütün digər ünsürlərdən istifadə tutumu dəyişməz olduğu halda eyni cür istehsal ünsürlərinin bütün əlavə vahidindən istifadə edilməklə istehsal edilən və natural qiymətlərlə təsvir edilən istehsal tutumunun yüksəlməsi nəzərdə tutulur. Həm “istehsal həcmnin həddi”nin, həmçinin istehsal ünsürlərinin bazar dəyərinə vergilərin təsiri isə birmənalıdır. Bu model *Deyl Jorqensonun mülahizəsidir*.

İqtisadi nəzəri baxımdan yuxarıda qeyd edilən nəticələri ümumiləşdirsək demək olar ki, müəssisələrin investisiya qərarlarına vergilərin təsiri birmənalıdır. Mikroiqtsadi dərəcədə aparılmış tədqiqat və araşdırmaların bu yöndə daha təsirli nəticələri aşkarlamasına baxmayaraq, investisiyalara vergilərin təsiri ilə əlaqədar müxtəlif ideyalarla qarşılaşmaq olur.

Michael Devre vurğulayır ki, vergi dərəcələrinin birbaşa olaraq azaldılması biznesmenlərin öhdəliklərində qalan gəliri yüksəltmə də, investisiyaların nəinki artımına, həm də onların azalmasına gətirib çıxarır. Bu kimi halların yaranmasının səbəbi aşağıda verilən mülahizə ilə izah edilir: vergilərin

dərəcə səviyyələrinin azaldılması vergi güzəştlərinin bazar qiymətini aşağı endirir.

İnvestisiyaların təqdim etdiyi yüksək mənfəət vergi dərəcələrinin aşağı salınmasıyla şərtləndirilən itgiləri (büdcə daxilolmalarına görə) ödəsə də, onun biznesmenlərin yığma motivasiyalarını gücləndirmə effekti qeyri kafi olur.

Michael Deverenin ideyalarından bu nəticəyə gəlmək olar ki, iqtisadiyyatın vergi yükünün aşağı salınması investisiyaların təkmilləşdirilməsi məsələsində kifayət qədər məqsədəuyğun nəticələrə çatdırmır.

İlk mərhələdə M.Devrenin paradoks kimi görünən ideyalarına digər bir fikirlə də dəstək vermək olar. Aşkardır ki, hər bir sektorun investisiyalar baxımından cəzbediciliyi beş faktın təsiri ilə əlaqədar formalaşır. Bunlar “mövcud olan rəqiblər”, “istehsal ünsürlərini bazara təklif eləyən təchizatçıların qüvvəsi”, “güclü rəqiblərin bazara daxilolma problemləri”, “müəssisənin qiymətlərinə alıcıların təsiretmə qüvvəsi” və “əvəzləyici məhsullar” [2]. Baha vergi dərəcələri risqləri yüksəltdiyinə görə güclü rəqiblərin, digər biznesmenlərin təzə bazarlara girə bilmə problemlərindən biri olaraq qəbul edilir. Təzə rəqiblərin isə bazara daxilolma problemləri qüvvətli olanda həmin bazarın investisiya cəzbediciliyi yüksəlir (*raqabətin intensivliyi zəiflədiyi üçün*). Beləliklə, yüksək vergi səviyyələri bazarın cəzbediciliyini yüksəltməklə investisiyaları təkmilləşdirə bilər.

Müəssisələrin investisiyalarının stimullaşdırılmasına görə ən əhəmiyyətli vergi tipinin mənfəət vergisi olduğu hesab edilir. İqtisadiyyat elmində qabaqcıl ideyalardan biri də odur

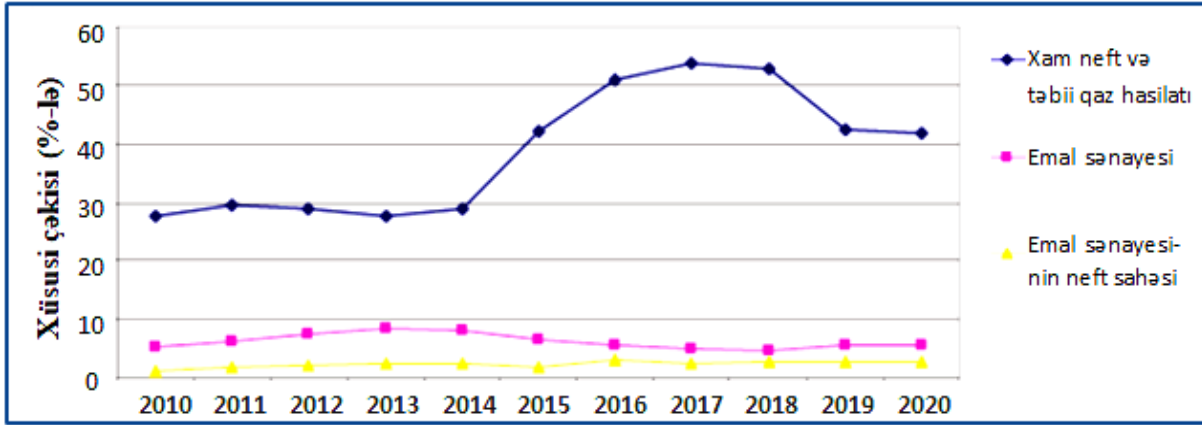
ki, gəlir vergisi qiymətin yüksəlməsinə, əməkhaqqı dərəcəsinin azalmasına və iqtisadiyyata investisiyaların zəifləməsinə gətirib çıxarır. Mənfəət vergisi baxımından dərəcələrin azaldılması fikrinin aktual olmasının təməlinə tamamilə bu ideya durur.

İqtisadi elmdə var olan vacib nəzəri ideyalara fikir versək görürük ki, burada gəlir vergisinin fiskalının yeri, onun tənzimləyici funksiyasının yeri ilə müqayisə edildikdə çox aşağıdır. Belə halın yaranması, mənfəət – bazar iqtisadiyyatında iş adamlarının başlıca fəaliyyətverici motivi iqtisadi ehtiyatların təsərrüfata cəlb edilməsi və bölgüsünə ən təsirli faktor hesab edilməsi ilə əsaslandırılır. Beləliklə, mənfəətdən vergi tutmanın xarakteristikası da investisiya mərhələlərinə, kapital qoymaların istiqamətlərinə və quruluşuna birbaşa təsir eləyəcək [4].

Bütöv vergi daxilolmalarında mənfəət vergisi funksiyasının tədqiqatı.

Bilirik ki, innovasiyaların əmələ gəlməsi emal zamanı yaradılan əlavə qiymətin çoxalmasına gətirib çıxarmaqla iqtisadi ehtiyatlardan verimli istifadə etmənin artırılmasına zəruri effekt verir [5]. Əlavə dəyər deyəndə emal edilən əmtələrin və xidmətin qiyməti ilə emal zamanı bütöv istehlak olunan xidmət və məhsulların qiymətlərinin aralarındakı fərqlər başa düşülür.

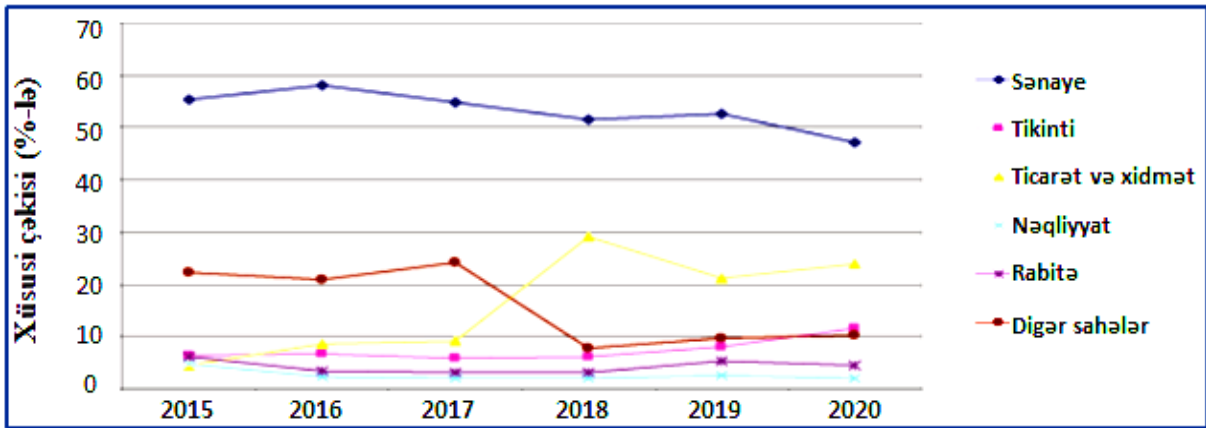
1 saylı qrafikdə neft sahəsi və istehsal sektorunda əmələ gəlmiş əlavə dəyərin (qiymətin) ÜDM-də xüsusi paylarının dinamikası göstərilmişdir. Gördüyümüz kimi, petrol sənayesində yaranmış əlavə dəyər başlıca olaraq petrolun bazar dəyərlərinin bahalılığına görə ÜDM-in təxmini olaraq yarı qədərini əmələ gətirir.

Qrafik 1. ÜDM-də sənayedə yaranmış əlavə dəyərin məxsusi payı

II qrafikdə vergi daxilolmalarının iqtisadi sahələrə görə bölgüsü göstərilmişdir. Sənaye sektoru, xidmət və ticarət sektorları vergi daxilolmalarında zəruri yer tutur. Axır

zamanlarda xidmət, ticarət və inşaat sahəsində görülən artışı bu sektorların daha da aktiv təkmilləşməsini göstərir.

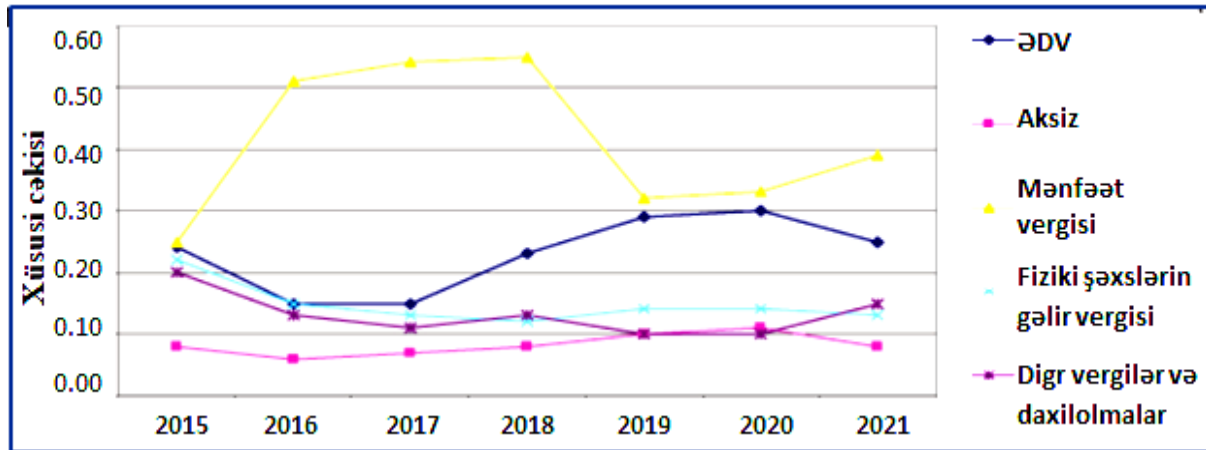

Qrafik 2. İqtisadi sektorlara görə vergi daxilolmaları

Respublikamızda vergi nizamlaşmasının (vergi endirimlərinin (güzəşt), vergitutulması bünövrəsinin və i.) sektorlara görə differensiasiyası tətbiq edilmədiyinə görə çeşidli iqtisadi sektorların fərqli təkmilləşməsinə vergilərin təsir

mexanizminin əsaslandırılmasında problemlər əmələ gəlir.

III qrafikdə vergi daxilolmasının vergi tiplərinə görə quruluş tempi təsvir edilmişdir. 2015-dən başlayaraq mənfəət vergisinin fiscal səmərəsinin yüksəlişi görünür.

Qrafik 3. Vergilərin növlərinə görə daxilolunmalar

Mənfəət vergisi ilə əlaqədar olan hazırkı vergi siyasətinin innovasiyaya təşviqat funksiyasını tədqiqatçı.

Mənfəət vergisinin tənzimlənməsi şəraitinin səviyyəsi onların konstruktiv komponentlərinin və tətbiq edilmiş endirimlərinin sərmayə idəyalarına təsirləndirilən risklərin, təhlükələrin pilləsini nə səviyyədə diqqətdə saxlaması ilə əlaqədardır. Bununla bağlı mənfəət vergisinin başlıca materiallarına sərmayə yatırımı ilə əlaqədar təhlükə effektivliyini tədqiqatçı zəruriliyi əmələ gəlir.

Mənfəət vergisinin maddi olmayan hərəkətlərlə (aktiv) əlaqədar olan tərəfləri.

Vergi qanunlarının 13,2,9-cu maddəsi baxımından maddi olmayan aktiv deyəndə ticarət nişangahları, sənayeçilik mülki müəssisələri, həmçinin uyğun qanunlarla təyin olunmuş şəkildə vergi ödəyən mülkiyyətçilik haqqının obyekt olaraq tanınmış qalan oxşar haqları maddi olan hərəkətlər sayılır.

Sənayeçilik mülki obyektlərinə daxil olunan, innovasiyaların əmələ gəlməsinin başlıca və birincil qədəmləri olan kəşf, sənaye örnəyi və əhəmiyyətli nüsxələr "Patent haqda" A.R-nın Qanunlarında aşağıda sadaladığımız formada təyin olunmuşdur:

– İxtira, kəşf – ixtiyari sektorda məhsula və yaxud metoda dair texnoloji

həll yolları (metod – bir-biriləri ilə əlaqədar hadisələrin, nizamlılığa görə üstün olan maddi obyektin, maddiyyatın yardımıyla icrası);

- faydalı model, əhəmiyyətli nüsxə-avadanlığa dair texnoloji həll yolları;
- sənaye örnəyi – malın (məmulat) təzə xarici görünüşünü təyin edən bədii-konstruktiv həllər;
- patent – kəşf, səmərəli nüsxə və sənayeçilik örnəyi üçün uyğun icra hakimiyyətinin verdiyi təhlükəsizlik kağızı;

Ancaq iqtisadiyyat nəzəriyyələrindən, həmçinin praktikadan aydındır ki, innovasiyaya əsas tələblər çox zaman zəif olduğuna görə bu cür malların emalı ilkin zamanlarda iqtisadi baxımdan çox da faydalı olmur. Yəni ki, innovasiyaların tətbiq olunması üçün amortizasiyanın başlıca vəsaitlərə yatırılan sərmayələrinin ilk ödəniş qaynağı kimi səmərəsi çox yüksəkdir.

NƏTİCƏ

İqtisadi cəhətdən deyilənlərdən belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, vergilərin müəssisələrin investisiya ilə əlaqədar olan qərarlarına təsiri birmənalıdır. Mikroiqtsadi dərəcədə aparılmış tədqiqat və araşdırmaların bu yöndə daha təsirli nəticələri aşkarlamasına baxmayaraq, investisiyalara vergi-

lərin təsiri ilə əlaqədar müxtəlif ideyalarla qarşılaşmaq olur.

Michael Devre vurğulayır ki, vergi dərəcələrinin birbaşa olaraq azaldılması biznesmenlərin öhdəliklərində qalan gəliri yüksəltmə də, investisiyaların nəinki artımına, həm də onların azalmasına gətirib çıxarır. Bu kimi halların yaranmasının səbəbi: vergilərin dərəcə səviyyələrinin azaldılması vergi güzəştlərinin bazar qiymətini aşağı endirir. İntestisiyaların təqdim etdiyi yüksək mənfəət vergisi dərəcələrinin aşağı salınmasıyla şərtləndirilən itgiləri (bütçə daxilolmalarına görə) ödəmə də, onun biznesmenlərin yığma motivasiyalarını gücləndirmə effekti qeyri kafi olur.

M.Deverenin ideyalarından bu nəticəyə gəlmək olar ki, iqtisadiyyatın vergi yükünün aşağı salınması investisiyaların təkmilləşdirilməsi məsələsində kifayət qədər məqsədəuyğun nəticələrə çatdırmır. Aşkardır ki, hərbi sektorun investisiyalar baxımından cəzbediciliyi beş faktın təsiri ilə əlaqədar formalaşır. Bunlar “mövcud olan rəqiblər”, “istehsal ünsürlərini bazara təklif eləyən təchizatçıların qüvvəsi”, “güclü rəqiblərin bazara daxilolma problemləri”, “müəssisənin qiymətlərinə alıcıların təsi-

retmə qüvvəsi” və “əvəzləyici məhsullar”dır.

Tədqiqat işinin əhəmiyyəti: Baha vergi dərəcələri riskləri yüksəltdiyinə görə güclü rəqiblərin, digər biznesmenlərin təzə bazarlara daxil ola bilmə problemlərindən biri olaraq qəbul edilir. Təzə rəqiblərin isə bazara daxil olma problemləri qüvvətli olanda həmin bazarın investisiya cəzbediciliyi yüksəlir. Beləliklə, yüksək vergi bazarın cəzbediciliyini yüksəltməklə investisiyaları təkmilləşdirə bilər.

ƏDƏBİYYAT SIYAHISI

1. Пер.с англ./Под ред. Майкла П.Девере, М.: Филин, “Экономика налоговой политики” 2001-сi il.
2. Портер М. “Конкуренция”, М.:“Вильямс”, (М.Porter “Rəqabət”, М: Vilyams) 2000-сi il, 495 стр.
3. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi.
4. Мəmmədov F.Ə. və başqaları. “Vergilər və Vergitutma”. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: 2010-сi il, 512 s.
5. İ.Z.Seyfullayev “İnnovasiya yönümlü amortizasiya siyasətinin vergitutma cəhətləri”. “Azərbaycanın vergi xəbərləri”, 2011, №12, səh.49-68.

**Хатира Вели гызы Гурбанова,
Эльгун Тахмасиб оглы Абдуллаев,
Севда Исмет гызы Мехтиева,
Хусния Хасан гызы Гасымова,**

Азербайджанский технологический университет

ВЛИЯНИЕ НАЛОГОВ НА КОРПОРАТИВНЫЕ ИНВЕСТИЦИОННЫЕ РЕШЕНИЯ

Резюме

Подготовленная нами статья посвящена теме «Влияние налогов на корпоративные инвестиционные решения». В статье рассматриваются теоретические исследования некоторых зарубежных исследователей (британский экономист Джон Мейнард Кейнс, американский экономист Дейл Йоргенсон) с использованием эконометрических методов по определению

влияния налогов на инвестиционные решения предприятий и организаций. Также прокомментировано изучение функции налога на прибыль в целом по налоговым поступлениям, изучение инновационных аспектов действующей налоговой политики, связанных с налогом на прибыль, и аспектов налога на прибыль, связанных с нематериальными действиями (активами). В результате исследования было установлено, что инвестиционная привлекательность каждой отрасли формируется за счет влияния пяти фактов. Это «существующие конкуренты», «сила поставщиков, предлагающих на рынок элементы производства», «проблемы выхода на рынок сильных конкурентов», «влияние покупателей на цены предприятия» и «товары-заменители».

Ключевые слова: инвестиции, экономика, Q-модель, неоклассическая модель, подоходный налог, капитал, подоходный налог.

Khatira Veli Gurbanova,
Elgun Tahmasib Abdullayev,
Sevda Ismet Mehtiyeva,
Husniyya Hasan Gasimova.
Azerbaijan Technology University

THE IMPACT OF TAXES ON CORPORATE INVESTMENT DECISIONS

Abstract

Our article is dedicated to "The impact of taxes on corporate investment decisions". The article examines the theoretical research of some foreign researchers (British economist John Maynard Keynes, American economist Dale Jorgenson) using econometric methods to determine the impact of taxes on the investment decisions of enterprises and organizations. The study of the income tax function in whole tax receipts, the study of innovative aspects of the current tax policy related to the income tax and the aspects of the income tax related to intangible actions (assets) are also commented.

The study found that the attractiveness of each sector in terms of investment is formed due to the influence of five facts. These are "existing competitors", "the strength of suppliers offering production elements to the market", "the problems of strong competitors entering the market", "the influence of buyers on the prices of the enterprise" and "substitute products".

Keywords: investment, economy, Q-model, neoclassical model, income tax, capital, income tax.

Daxil olub: 07.02.2022